

Eýran we onuň öwrülişikleri

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Eýran we onuň öwrülişikleri EÝRAN we ONUŇ ÖWRÜLIŞIKLERI

Alternativ model giň ýollary we belent jaýlary gurmak bilen çäklenmeli däl, şol bir wagtyň özünde zamanabap medeniýete integrasiýany-da öz içine gurşap aljak görnüşde halkyň ýaşayyş derejesini gowulandyrmaga-ga üns bermeli

Duşmanyňyzyň güýjüni äsgermezlik etmek syýasatda iň uly ýalňyşlykdyr, eger onuň sizi ýeňme güýjüni bolşundan beter ulalsaňyz, bu hasam erbet ýalňyşlykdyr.

Bu sebitiň (Pars aýlagy we Arap ýurtlary) medeniýet ýolunda ösüş we öňe gidişlik gazanmak, döwür bilen aýakdaş gitmek maksady bilen özüni gurşap alan güýçler bilen hyzmatdaşlyk etmekden başga dogry ýoluň ýokdugy, başgaça bolanda durnukly ösüşiň bolmajagy akyllý-başly synça görnüp duran hakykat.

Sebit gyzgyn we sowuk «takatyňy gaçyrjak derejede köp çaknyşygy» başdan geçirdi. Bu çaknyşyklara gereginden artyk maddy çykdaýyny we ösüş güýjüni sarp etdi. Durnuklylyk barada aýdanda, umyt uçguny ýurtdan başlaýar, sebitden geçibem globallaşýar.

Şa hökümetine garşy bolup geçen döwlet agdarlyşygyndan bäri

sebitdäki iň gyzgyn hadysa «Eýran bilen çaknyşyk» boldy. Uzak wagta çeken bu konflikti hemmeler bilýär.

Häzir sebit «durnuklylyk bilen soňlanyp biljek bir tüýsli ýaraşyga» tarap baryar. Bu ýerde göz önüne tutulan – rasional adamlaryň ösüşini, araçäk we goňşy ýurtlardyr halklaryň bähbitlerini kepillik astyna alan «ylalaşyklar» bilen soňlanyp biljekdigini umyt edýän Saud Arabystany-Eýran ylalaşygydyr.

Eýsem, Eýran ýekemi?

Bu dogry sorag, sebäp daşdan göräýmäge bir «diplomatik» Eýran bar.

Birem Rewolýusion gwardiýasynyň goňşy ýurtlardan ogryn-dogryn militaristik güýçler gurup we maliýeleşdirip propogandasyny edýän bir «rewolýusion Eýran» bar.

Eýranyň ähli diplomatiği ädimlerine garamazdan «rewolýusion» Eýran şindizem aktiw we dek ýatanok.

Bary-ýogy iki mysal bereýin: Eýranyň Daşary işler ministriniň Riýad saparyndan birküç gün öň Hasan Nasrallanyň «Saud Arabystan Ysraýyly Liwany basyp almaga küşgürýär we munuň çykdaýysyny boýnuna alýar!» diýen ýaly «meçew beriji» beýanatyny бүтін dünýä eşitdi!

«Hizbullah» we Rewolýusion gwardiýanyň arasyndaky baglanyşygy hemmeleriň bilýändigigi göz önüne tutulanda, bu, uly ähtimallyk bilen diplomatik Eýranyň «ylalaşyk» ugrunda öňe ymtlyşynyň öňüni kesme synanyşygydy.

Şeýle-de, Siriýanyň döwlet ýolbaşçysy zäherli «Captagon» gerdejikleri goňşy ýurtlaryň Pars aýlagy ýurtlaryna akmaga dowam edýärkä, Siriýanyň Arap bileleşigine gaýdyp barşynyň «formalizm» bolup galyp-galmajagyny sorayan beýanat berdi!

Ýagny, iki sahna bilen ýüzbe-ýüz bolýarys. Birinjisi, döwlet mantygy sahnasy. Bu täzelik däl.

Rafsanjani we Hatemi döwürlerinde munuň bir bölegine şaýat bolduk. Iki döwürde-de synanyşyklar «radikal milletçi we mezhepçi düşünje» bilen «rewolýusiýany daşyna ýaýmagyň gereklidigini» öňe sürýän galmagally sloganlar astynda ýarpy ýoldan şowsuzlyga uçradyldy.

Iki synanyşygam tersine bolup gutardy. Netijelerinden käbirleri gazaply çaknyşyklara we halklar, aýratynam Eýran

bilen Ýemende, Siriýada, Liwanda, Yrakda bolşy ýaly käbir arap halklarynyň deregne çeşmeleriň aglaba böleginiň gutarmagyna getirdi.

Häzirki bolup geçýän üýtgeşmeler kadaly döwlet bolmaga niýetlenen üçünji synanyşygydyr. Döwrebaplaşma rewolýusiýalaryň taryhy bize olaryň «rewolýusion kämillik» tapgyryndan geçendigini, emma bu döwrüň uzan ýagdaýynda köplenç graždanlyk urşuna sebäp bolýandygyny öwredýär.

Görnüş-i ýaly Eýranyň rewolýusion kämilligi wagt we synanyşyklar sebäpli köpe çekdi we tejribäniň Eýranyň öz içinde-de tankyt edilip başlanandygy hakdaky aýdylýanlar indi giňden ýaýrap, käbirlerine eşdip durjak ýagdaýa geldi.

Bu babatda Eýrandan habarlaryň käbirlerini okalyň. Munuň üçin Eýranyň gyşarmalarydyr meýilllerini ylmy taýdan yzarlamak maksady bilen 2016-njy ýylda Riýadda işläp başlan garaşsyz «Rasana» institutynyň işlerine seredip geçeliň.

Institut gaty köp maglumatlary üýşürüp, obýektiw işleri we terjimeleri taýýarlaýar. Ýakyn wagtda-da eýran gazetlerjnden diňe sebitdäki çaknyşygyň badyny ýuwaşatmaga däl, şol bir wagtyň özünde «kompasyň diliniň ugruny üýtgetmäge çagyryan birnäçe terjime makalalary çap edildi.

Golaýda «Armany-Imruz» (adynyň iň ýakyn terjimesi «Şu günün islegleri») gazet-i žurnalist Mahmud Sadriniň «Çäkli diplomatiýa»atly makalasyny çap etdi.

Sadri makalasynda eýran hökümetiniň Russiýa hem-de Hytaý bilen baglanyşykly pozisiýasyny tankyt etdi we iki ýurt bilenem gatnaşygyň Eýranyň döwlet bähbitlerine düýpli zyýan ýetirýändigini sözünüň üstüne goşdy.

Makalanyň dowamynda «Iki ýurduň Eýranyň döwlet bähbitlerine ters gelýän oňaysyz pozisiýasynyň» görnup duran zatdygyny we iki döwlet bilenem düşünişmegiň «sanksiýa täjirleri we kese ýerli agentlikler bilen galtaşyklylar, opportunistler, peýdakeş toparlar tarapyndan boýna dakylandygyny» nygtady. Ol ruslaryň, hytaýlylaryň, sionistleriň we beýleki kese ýerli taraplaryň Eýranyň boýnundan asylmagynyň onuň bähbitlerine tersdigini nygtap, şeýle diýdi:

«Taryhda medeniýet döredip bilen güýçli jemgyýetler

rasionallykdan arany üzmändiler. Medeniýetleriň çagşamagynyň sebäbi bolsa, rasionallykdan arany açandyklary üçindi».

Awtor ruslaryň we hytaýlylaryň Pars aýlagy ýurtlarydyr Eýran bilen bar bolan bähbitlerinden has köp bähbitleriniň bardygyny, Pars aýlagy ýurtlarynyň global derejede konsensius döredip biljekdiklerini, ýöne Eýranyň muny oňarmajakdygyny öňe sürýär.

Awtoryň pikirçe Eýranyň ýanynda diňe şu iki gündogarly güýç bar. Pars aýlagy bolsa uly güýçler bilen deňagramly gatnaşykly bolanlygyndan iki gündogarly güýç bilen bir hatarda günbatarly güýçlere-de açyk we Eýrandan has giň manyowr meýdanyna eýe.

Eýranda birnäçe metbugat organynda gaýtalanýan bu sözleriň gysgaça mazmuny şeýle: Eýranyň Günbatara bolan duşmançylygy içine düşen dualizmidir.

Gündogar blogy onuň bähbitlerini gorap biljek ýagdaýda däl, çünki beýlekileriň bähbidi has öňde, işdäleri has uly. Beýlekileriň rasional deňagramlylygy olaryň ykdysady we diplomatiki pozisiýasyny güýçlendirýär.

Awtoryň tankyt edýän zady – Eýranyň halkara arenada çäkli manyowr meýdanynyň barlygydyr. Bu, Eýranyň ýoňsuzja bähbitleri üçin Günbatar bilen aç-açan dil tapyşmaga çagyryşdyr.

Eýranly elitalaryň Gündogar blogyna bolan ýigrenji täze däl. Ýslam-eýran medeniýetiniň şahsy we jemgyýetçilik azatlygy talaplary düýpli we «totalitar» Gündogar modeli Eýrana mahsus zat däl.

Eýranyň XX asyryň başyndaky «Konstitusion monarhiýa» rewolýusiýasyndan birinji we ikinji Pehlewi döwürlerinde durmuşa geçirilen döwrebaplaşmalara çenli fanatizmden ýülünen döwlet gurma synanyşyklaryny okaýanlar eýran elitalarynyň «rasional» döwlete bolan isleglerini duýup bilerler. Bu isleg şindizem aktiw we täsirli.

Eýranyň hijem aňsat bolmadyk «rewolýusion kämillik» döwrüni terk etmegi ähtimallygynyň garsysynda ösüş üçin «alternatiw model» strategiýasyny Eýranyň töwereginde asyryň mümkinçiliklerini oňlamagyj ähmiýeti orta çykýar.

Alternatiw model häzir Pars aýlagy ýurtlarynda ösýän model, emma iň esasysy bu modeliň ýerli we sebitleýin şertleri

arasynda ýutmagy, amatly jaýdar esasda goldanmagydyr.

Eýranly elitalaryň Pars aýlagy ýurtlaryndaky tejribeleri gözden salmaýandygynybwe bularyň Eýranda hemişe deňeşdirmelere tema bolýandygyny aýtmak gerek.

Alternatiw model näçe ynsanperwer, progressiw we şowly bolsa, Eýranyj «rewolýusion kämillik» tapgyryndan çykmagyna-da şonça goşant goşýar. Munuň özi Pars aýlagy ýurtlarynyň uzak wagtlap dowam eden çaknyşykdaýy ýumşak güýjüdir.

Şeýle hem, alternatiw model giň ýollary we belent jaýlary gurmak bilen çäklenmeli däl, şol bir wagtyň özünde zamanabap medeniýete integrasiýany-da öz içine gurşap aljak görnüşde halkyň ýaşayyş derejesini gowulandyrmaga-ga üns bermeli.

Muhammet RUMEÝHI,

Kuweýt uniwersitetiniň sosiologiýa professory.

Ýekşenbe, 27.08.2023 ý. Publisistika